

The Benedictine Nuns' Lauder

Summary

Food purchases made up between 62 and 75 per cent of the budget earmarked for the day-to-day running of the convent. The long-term average amounted to 65-67 per cent. A closer look at the actual figures reveals that the cost of food was lowest in the 1750s (the annual expenditure did not exceed 5,900 zł) and began to rise steeply (to levels of nearly 9 and 10 thousand zł) in the following years. In the 1780s the value of the food bill dropped to less than 8,000 only to climb to 11,600 zł in the last decade of the 18th century. The increased expenditure on food in the 1790s was no doubt caused by wars, inflation, and surging prices. In the years 1810-1818 the convent spent an average annual sum of 9,600 zł on food.

A comparison of the annual food expenditure with the corresponding net profits over the decades between 1739 and 1818 shows that its share of the latter varied between 22.2 and 37.15 per cent. Food was most expensive in relation to the convent's net gains in the period up to 1779; in the following years the relative weight of the food budget declined quite fast. The relatively high food bills for most of the 18th century may well have resulted from the fact that the convent rented out some of its landed estates and bought food in the market to make up for the shortfalls. In the early 1770s Abbess Marianna Siemianowska adopted a new style of management. She put an end to the policy of rentals and hired governors to administer the estates on behalf of the convent. As a result the convent recorded bigger profits and became to a large extent self-sufficient. The nuns' larder drew most of its supplies from their own farms. The list included cereals, meat (chiefly pork), poultry, dairy products, fruit and vegetables.

The convent also produced, as far as possible, its own beverages, especially beer, which was the most popular drink. The nuns took special care to produce early (spring) varieties of fruit and vegetables. In winter dry fruit and the fruit of citrus trees grown in the orangery were a precious source of vitamin C. The refectory diners were served with a wide range of dishes and pastry. A special ice chamber performed the function of a modern freezer.

Our analysis shows that the food served by the convent cooks was healthy and varied.

Translated by A. Branny

TOŻSAMOŚĆ KULTUROWA EUROPY W ŚWIETLE ORGANIZACJI WEWNĘTRZNEJ I POWIĄZAŃ FILIACYJNYCH W ZAKONIE CYSTERSÓW W ŚREDNIOWIECZU¹

Tematem niniejszego krótkiego opracowania jest kwestia ukazania wpływu zakonu cystersów na kształtowanie tożsamości kulturowej społeczeństw średniowiecznej Europy. Zagadnienie to jest bardzo szerokie i można je rozpatrywać wielowątkowo. Ze względu na ramy objętościowe naszych rozważań, sygnalizujemy tylko jeden wątek. A mianowicie na ile struktury organizacyjno-prawne i działalność kulturowa tego zakonu stanowiły podłoże do kształtowania się w pewnych kręgach idei mających wpływ na kształtowanie się wspólnych dla bardzo wielkiej części kontynentu europejskiego zachowań kulturowych, a jednocześnie poszukanie odpowiedzi na pytanie na ile owe struktury mogą stanowić odniesienie do współczesnych procesów kształtowania wspólnoty europejskiej.

*

Europa jest jednym z mniejszych kontynentów na Ziemi. W jej wielkości też najprawdopodobniej upatrywać należy powstawania i szybkiego rozchodzenia się wielu zjawisk kulturowych, wspólnych dla całego obszaru. Przyjmując założenia definicji kultury sformuło-

¹ Niniejsze opracowanie zostało przedstawione na sesji naukowej, pt. „Tożsamość kulturowa Polski w Unii Europejskiej”, która odbyła się w Rawiczu w dniach 10-11 października 2003 roku. Publikujemy je w nawiązaniu do poprzednich rozpraw tegoż autora poświęconych cystersom (por. m.in. „*Nasza Przeszołość*” t. 97: 2002; 99: 2003).

wane przez prof. Gerarda Labudę, zauważymy, że z punktów „inicjacji” wiele prądów kulturowych wkrótce stało się elementami cywilizacyjnymi, zaadoptowanymi i zaakceptowanymi przez różne społeczeństwa żyjące na całym terytorium lub na bardzo dużych jego obszarach². Szybkość ich rozchodzenia się była zależna od możliwości, potrzeb i chęci ich odbioru przez poszczególne grupy ludzi.

Nazwa Europa jest bardzo stara, sięga starożytnej Grecji i mitu o księżniczce żyjącej w Tyrze. Z mitu tego jednoznacznie wynika, że kontynent ten widziano jako wspólną całość terytorialną i kulturową, połączony z Azją³. Mimo że do dziś dyskutuje się jego granice geograficzne, pewnym jednak jest, że kontynent europejski i żyjący na nim ludzie zawsze widzieli się, mimo różnych poglądów i idei, jako wspólnotę, nie tylko polityczną czy gospodarczą, bo te najczęściej różniły poszczególne części naszego kontynentu⁴, ale kulturową w szerokim znaczeniu tego pojęcia.

Historycy poszukujący początków idei wspólnoty europejskiej, uznając współczesne działania za najważniejsze, wszystkie poprzednie określają jako prahistorię tego procesu. Takie widzenie tej kwestii jest jednak pewnym zubożeniem, albowiem w różnych formach i charakterze, myśli takie i działania były podejmowane już od czasów starożytnych, a następnie przez niektórych władców wczesnośredniowiecznej Europy, a szczególnie w czasach nowożytnych⁵.

W nowej skodyfikowanej formie odżyły one w II połowie XX wieku i odnoszą się przede wszystkim do jedności w ramach struktur polityczno-prawnych i ekonomicznych, których celem, jak mówi się we wszystkich dokumentach z tym związanych, jest integracja ponad podziałami narodowymi, kulturowymi i religijnymi. Współcześni

² G. Labuda, *Historia kultury jako historia twórczych innowacji*, Nauka Polska. Czasopismo poświęcone rozwojowi nauki w Polsce, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, nr 5-6, s. 13-37; tenże, *Historia kultury historią cywilizacji*, Poznań 1993 (seria wykłady inauguracyjne nr 13).

³ W. Markowska, *Mity Greków i Rzymian*, Warszawa 2000, s. 256-257.

⁴ J. Łaptas, W. Prażuch, A. Pytlarz, *Historia Unii Europejskiej*, Kraków 2003, passim.

⁵ J. Łaptas, *Prekursorzy i wizjonerzy integracji europejskiej*, w: *Historia Unii Europejskiej*, Kraków 2003, s. 10-19 i nn; patrz też J. Baszkiewicz, *Myśl polityczna wieków średnich*, Poznań 1998.

historycy, socjologowie czy politycy twierdzą, że uchodzi to za jedno z najdonioślejszych osiągnięć nowożytnej myśli politycznej⁶.

W historiografii najczęściej jako intencjonalne początki dążeń do stworzenia terytorialnej jedności Europy upatruje się w *Regnum Francorum* tworzonym przez Karola Wielkiego w IX wieku⁷. Później na przełomie X/XI wieku podobne tendencje obserwujemy w przypadku działań cesarza Ottona III, który starał się stworzyć „jedność europejską”, nawiązując do idei *Renovatio Imperii Romanorum*⁸. Takich i podobnych przykładów z tego przedziału czasowego, a znacznie więcej z czasów następujących po tym okresie, można by przytoczyć więcej.

Jednym jednak z najważniejszych czynników, który kontynentalnej Europie nadał nowego obrazu i spowodował jego konsolidację kulturową, która obecnie jest w pewien sposób odsuwana nieco na plan dalszy, choć w niej tkwią faktyczne korzenie jedności, było chrześcijaństwo⁹. Podstawowym zaś wykładnikiem ideowo - prawnym była Biblia, którą niektórzy historycy nazywają nawet księgą Europy¹⁰. W Księdze Rodzaju, gdzie zapisano historię Noego i jego synów: Chama, Sema i Jafeta, jak wywiedli następnie Ojcowie Kościoła, Europejczycy mieli być potomkami Jafeta, Afrykanie Chama, a Azjaci Sema. Chrześcijański krąg kulturowy formował się etapami, nabierając dosyć dużej dynamiki od ok. IV-V wieku, aby ostatecznego kształtu nabrać ok. X wieku n.e. W X wieku Europę odkrywano „na nowo”. Poszczególne społeczeństwa żyjące na jej terytorium zaczęły bliżej

⁶ A. W. Mikołajczak, M. Walczak-Mikołajczykowa, *Europa na moście westchnień*, Gniezno 2003, s. 7; patrz też A. W. Mikołajczak, *Był Europejczykiem*, Gniezno 2002.

⁷ Por. S. Fischer-Fabian, *Karol Wielki*, Warszawa 2002.

⁸ Por. J. Strzelczyk, *Otton III*, Wrocław 2000, m.in. s. 98-110; J. Fried, *Otton III*, Warszawa 2000; L. Leciejewicz, *Nowa postać świata. Narodziny średniowiecznej cywilizacji europejskiej*, Wrocław 2000.

⁹ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska Ecclesia in Europa*, Kraków 2003; patrz też m.in. W. Myszor, *Europa. Pierwotne chrześcijaństwo*, Warszawa 1999/2000; P. Johnson, *Historia chrześcijaństwa*, Gdańsk 1993; *Historia chrześcijaństwa. Religia, kultura, polityka. Biskupi, mnisi i cesarze (610-1054)*, Warszawa 1999, 4; *Historia Chrześcijaństwa. Religia, kultura, polityka. Ekspansja Kościoła rzymskiego (1054 - 1274)*, t. 5, Warszawa 2001 i inne opracowania wymienione w przypisach niżej.

¹⁰ J. Kłoczowski, *Rozmowy o Europie*, Lublin 1998, s. 10-11 i nn; Jan Paweł II, *Adhortacja*, dz. cyt., s. 31-39 i nn.

poznać swych sąsiadów¹¹. Powoli dobiegał końca proces formowania się jej kulturowego oblicza i wchodzenia różnych jej obszarów geograficznych w krąg wspólnej cywilizacji. Jednym z głównych przejawów tego zjawiska było sukcesywne rozszerzanie granic chrześcijaństwa, które niosło wspólne wzory nowych wartości i idei. Poszerzenie ich na różne terytoria zapoczątkowało nowe trendy kulturowe, które po umocnieniu stawały się dla wielu społeczeństw podstawowymi wykładnikami ich działań¹².

Wzbogacenie i uzupełnienie kształtujących się od X wieku procesów dokonało się następnie od ok. XI do XIII wieku, kiedy w obliczu reformy Kościoła zachodniochrześcijańskiego doszło do wypracowania bardziej złożonych form ideowych i organizacyjnych, których celem było m.in. jednoznaczne określenie miejsca Kościoła w społeczeństwie, poprzez reformę stosunków utrwalonych w systemie karyńskim i swoją odnowę wewnętrzną, z którą wiązał się m.in. wielki ruch odnowy moralnej, dyscyplinarnej i administracyjnej, związany z centralizacją papieżstwa, i ożywieniem monastycyzmu, odrodzeniem prawa kanonicznego i cywilnego¹³.

U jego głębszych podstaw legła chęć nawiązania do początków chrześcijaństwa, do wzorów ewangelicznych i patrystycznych, ży-

¹¹ Zob. *Historia chrześcijaństwa*, t. 5, ; J. Strzelczyk, *Odkrywanie Europy*, Poznań 2000 (wyd. I, Warszawa 1970); patrz też m.in. G. Labuda, *Kształtowanie się systemu państw i narodów europejskich*, w: *Narodziny średniowiecznej Europy*, red. H. Samsonowicz, Warszawa 1999, s. 278-336; P. Urbańczyk, *Rok 1000. Milenijna podróż transkontynentalna*, Warszawa 2001, w ww. dalsze wskazówki bibliograficzne.

¹² Patrz m.in. H. J. Muszyński, *Europa Ducha. Chrześcijańska wizja fundamentów jedności europejskiej*, Gniezno 2003; J. Kłoczowski, *U podstaw chrześcijańskiej kultury. Chrześcijaństwo zachodnie wczesnego średniowiecza*, w: *Narodziny średniowiecznej Europy*, red. H. Samsonowicz, Warszawa 1999, s. 86-113.

¹³ Na temat reformy Kościoła w XI wieku patrz m.in. *Studi gregoriani*, wyd. G. Borino, t. I-VIII, Roma 1947-1960; A. Fliche, *La réforme grégorienne*, t. I-II, Louvain 1924; H. Jakobs, *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215*, München 1984; *Historia Kościoła*, pod red. L. J. Rogier, R. Aubert, M. D. Knowles, t. 2 (600-1500), Warszawa 1988, s. 131-144 i n.; J. Kłoczowski, *Wspólnoty Chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964, s. 165-203; tenże, *Ruchy reformatorskie w chrześcijaństwie zachodnim w XI wieku*, Znak, Rok XIV, nr 97-98 (7-8), Kraków 1962, s. 949-977; tenże, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003 – ww. dalsza literatura.

wych w pamięci i pismach elit¹⁴. Ważną rolę w tym zakresie odgrywała też rozbudowana sieć diecezjalna i kształtująca się od XI wieku sieć parafialna¹⁵. Mimo rozbitcia w poł. XI wieku Kościoła na dwie podstawowe części, tj. Kościół zachodni i wschodni, a później na przełomie XV/XVI wieku na dalsze, niezależnie też jak bardzo krytycznie będziemy oceniali niektóre ortodoksyjne poczynania Kościołów, chrześcijaństwo stanowiło ważne podstawy spójności kulturowej Europy¹⁶.

Wraz z czasem jednak, szczególnie w okresie nowożytnym, pierwotne wartości chrześcijańskie uległy rozluźnieniu. Przez zróżnicowaną interpretację, wypatrzenia i indywidualne dostosowywanie ich do aktualnych potrzeb, w poszczególnych częściach naszego kontynentu, doszło do kształtowania odmiennych postaw, które przez inne „widzenie świata” w dużym stopniu doprowadziły do rozluźnienia niektórych wartości stanowiących pierwotnie o dużej spójności kulturowej Europy. Mimo rozbieżności i różnej interpretacji określonych zasad podłoże owych działań było jednak w miarę uniwersalne. Następnie, szczególnie w wieku XX i te zasady uległy pewnemu rozluźnieniu¹⁷. Obecnie jednak w różnych kręgach obserwuje się dążenia do poszukiwania utraconych wartości duchowych, tak w katolicyzmie, jak w protestantyzmie czy prawosławiu. Dążenia ekumeniczne Kościoła katolickiego wychodzą naprzeciw owej pierwotnej jedności kulturowej. Należy mieć nadzieję, że nie tylko ekonomia, ale i określone wartości duchowe, co wiąże się bezpośrednio z „utrzymaniem idei

¹⁴ J. Kłoczowski, *Kościół katolicki w świecie i w Polsce. Szkice historyczne*, Katowice 1986, s. 18 i n.; patrz też *Starożytne reguły zakonne*, pod red. M. Starowieyskiego i E. Stanuli, Warszawa 1980; D. Olszewski, *Szkice z dziejów kultury religijnej*, Katowice 1986.

¹⁵ Patrz m.in. W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do poł. wieku XII*, 1962; J. Dobosz, *Monarchia i moźni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002 – tam obszerna literatura; J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa polskiego*, Warszawa 2000; patrz też artykuły w: *Średniowieczny Kościół Polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. M. T. Zahajkiewicz, S. Tylus, Lublin 1999.

¹⁶ Wśród bardzo bogatej literatury na ten temat patrz m.in. Jan Paweł II, *Adhocracia*, dz. cyt., s. 102-104 i n.; J. Kłoczowski, *Europa słowiańska w XIV-XV wieku*, Warszawa 1984; tenże, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, H. J. Muszyński, *Europa Ducha*.

¹⁷ Patrz opracowania w: *Confessiones et identité culturelles en Europe médiévale et moderne*, éd. M. Derwich, M. V. Dmitriev, Wrocław 2004.

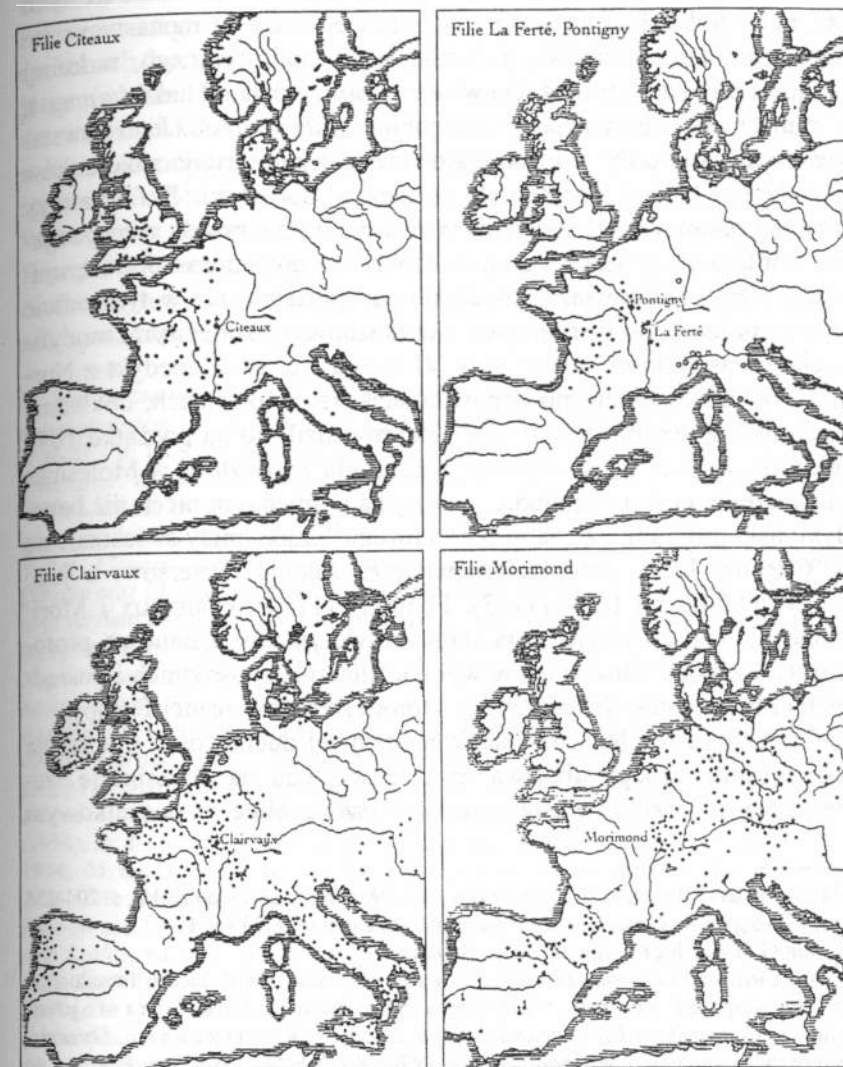
człowieczeństwa”, będą w przyszłości, w dużej mierze stanowiły o podłożu wspólnoty europejskiej¹⁸.

W ramach jedenastowiecznego ruchu odnowy Kościoła łacińskiego ważne przemiany zaszły w monastycyzmie (monastycyzm, gr. *monos* - sam), który stanowił znaczący element jego struktur organizacyjnych praktycznie już od III wieku n.e. Zakony niezależnie od epoki zawsze starały się reagować na otaczającą rzeczywistość i dostosowywać się do aktualnych potrzeby religijno-moralnych i społecznych¹⁹. Od XI wieku w wyniku działań reformatorskich w monastycyzmie zaczęły odzywać się ruchy eremickie. Pod jego wpływem w istniejących wspólnotach kształtowały się prądy, które dały początek nowym zakonom. Prądy te uwidoczniły się najpierw w północnej Italii i centralnej Francji, obejmując konsekwentnie pozostałe terytoria Europy²⁰.

¹⁸ H. J. Muszyński, *Europa Ducha*, op. cit.; na temat ekumenizmu patrz m.in. S. Moysa, *Wprowadzenie do dekretu o ekumenizmie*, w: *Sobór Watykański. Konstytucje, dekryty, deklaracje (tekst polski)*, Poznań 1968, s. 195-202; P. Biskup, *Dekret o ekumenizmie*, w: *Sobór Watykański*, s. 203-218; tenże, *Deklaracja o stosunkach Kościoła do religii niechrześcijańskich*, w: *Sobór Watykański*, s. 334-338; *Teologia ekumeniczna*, w: *ABC teologii dogmatycznej*, oprac. S. J. Stosiak, R. Zawila, A. Małachowski, Wrocław 1999, s. 274-294.

¹⁹ Na temat rozwoju ruchu monastycznego patrz min.: W. Bousset, *Apoptegmata. Studien zur Geschichte des ältesten Mönchtums*, Tübingen 1923; H. Koch, *Quellen zur Geschichte der Askeze und des Mönchtums in der alten Kirche*, Tübingen 1936; J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie*, i inne tegoż.; F. Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej. Studium prawnohistoryczne*, Poznań 1954 – tu szerokie omówienie problemu; *Historia Kościoła*, t. 1, *Od początków do roku 600*, Warszawa 1984 oraz t. 2, Warszawa 1988, s. 145-154; patrz też: V. Desperes, *Początki monastycyzmu*, Kraków 1999, t. 1-2; *Monastycyzm historia i duchowość*, Tyniec 2002; M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane Problemy*, Wrocław 1998; M. Kanior, *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 1, *Starożytność (III-VIII)*, Kraków 1993; tenże, *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego. Średniowiecze*, Kraków 2002; patrz też C. H. Lawrence, *Monastycyzm średniowieczny*, Warszawa 2005; J. W. Kowalski, *Monastycyzm wczesnośredniowieczny*, w: *Katolicyzm wczesnośredniowieczny*, pod red. J. Kellera, Warszawa 1973, s. 177-206; tenże, *Monastycyzm i mistyka średniowieczna*, w: *Katolicyzm średniowieczny*, pod red. J. Kellera, Warszawa 1977, s. 183-207; na temat reguły monastycznej św. Benedykta patrz m.in.: G. Holzher, *Reguła benedyktyńska w życiu chrześcijańskim*, Tyniec 1988 i inne wyd. tejże; – w ww dalsza literatura.

²⁰ Na temat reformy monastycznej X i XI wieku patrz m.in. M. Helmbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, wyd. 4, t. I-III, München 1965; B. Hamilton, *Monastic Reform, Catharism and the Crusades (900-1300)*, London 1979; por. *Historia Kościoła*, t. 2, s. 145 i n.

Ryc. 1. Terytoria objęte filiacjami Cîteaux, La Ferté, Pontigny, Clairvaux i Morimond (opr. A.M. Wyrwa, wg F.van der Meëra (1965), rys. L. Fijał)

Zakonem, który ukształtował się pod wpływem i w nurcie tych przemian był zakon cystersów odzwierciedlający w monastycyzmie nurt cenobitalno-eremicki, tj. formę życia monastycznego, w której połączone zostały ideały życia w samotności, z dala od ludzi (*eremus*), w ramach wspólnoty żyjącej w cenobium - klasztorze²¹. Jego powstanie zapoczątkowały proreformatorskie dążenia grupy zakonników benedyktyńskich z klasztoru Molesmes w Burgundii. Reformatorzy pragnęli odnowy monastycyzmu w oparciu o inne zasady przestrzegania i interpretacji obserwancji zakonnej od dotychczas obowiązujących. Starali się nawiązać, podobnie jak powstałe już w tym nurcie inne wspólnoty, do pierwotnych, nie skażonych późniejszymi modyfikacjami zasad, które wytyczył w VI wieku n.e. św. Benedykt z Nursji²². W konsekwencji, po odpowiednich przygotowaniach, dokładnie opisanych w *Exordium Parvum*²³, doprowadziło to na początku 1098 roku, do wyjścia przedstawicieli tego prądu z klasztoru w Molesmes i utworzenia nowej wspólnoty, opartej na odmiennym nieco niż benedyktyński programie życia wspólnotowego²⁴. Zakonnicy ci osadzili się w Cîteaux, które stało się pramacierzą zakonu cystersów, a jego pierwsze filie: La Ferté (1113), Pontigny (1114), Clairvaux i Morimond (1115), ze względu na starszeństwo zostały uznane za protopactwa zakonu. One to też w wyniku filiacji bezpośrednich i pośrednich dały początek wszystkim klasztorom średniowiecznej Europy.

Cystersi ze względu na charakter przyjętej duchowości, opartej na idei ewangelicznego ubóstwa oraz ze względu na organizację wewnętrzną stworzyli swoistego rodzaju (szczególnie w początkowym

²¹ Patrz na ten temat m.in. J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie*, s. 204-235 i n.; F. Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury*, szczególnie, s. 33 i p. 19.

²² Por. G. Holzherr, *Reguła benedyktyńska*.

²³ Por. *Cîteaux. Documents Primitifs. Texte latin et traduction Français*, Intraduction et Bibliographie F. de Place, traduction G. Ghislain & J.-Ch. Christophe, *Cîteaux. Commentarii Cistercienses* 1988, s. 21-53; H. Kostrzański, *Dziedziectwo białych mnichów*, Szczyrzyc 1991, s. 227-228 i 235-243; *Exordium Parvum*, w: *Regina Mundi*. Biuletyn Polskiej Kongregacji Cystersów, t. 2, Mogiła 1989, s. 19-34.

²⁴ Wśród bardzo bogatej literatury podejmującej tematykę dziejów zakonu na szczególną uwagę zasługują m.in.: wydawnictwa źródłowe: L. Janaschek, *Originum Cisterciensium, Vindobonae 1877*; J. M. Canivez, *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1789*, t. 1-8, Louvain 1933-41; *Cîteaux. Documents Primitifs.*; zob. też *Monasticon Cisterciense Poloniae*, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, t. 1-2.

okresie) bezpośrednie ucieleśnienie modelu struktur organizacyjnych reformowanego Kościoła i wzór dla odradzania życia religijnego. W sposobach bycia i działania uosabiali oni główne założenia reformy gregoriańskiej. Niektórzy historycy określili ich, jako posłuszne oręże do realizacji konkretnych planów politycznych i społecznych państwa, a jednocześnie inspiratorów jego polityki²⁵. Zasady życia monastycznego cystersów były oparte na regule św. Benadykta z Nursji. Wzbogacały je wewnętrzne przepisy zakonne, określone najpierw w *Exordium Parvum*, a następnie w kolejnych wersjach *Charta Charitatis* (konstytucje zakonne) i uzupełnione przez *Instituta generalis capituli apud cistercium*²⁶. W dokumentach tych określone zostały ramy

²⁵ Zob. na ten temat m.in. T. Manteuffel, *Papiestwo i cystersi ze szczególnym uwzględnieniem ich roli w Polsce na przełomie XII i XIII wieku*, Warszawa 1955, s. 36-41 i n.; B. Schimmelpfennig, *Zisterzienser, Papsttum und Episkopat im Mittelalter*, w: *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*, Köln 1980, s. 87-92; D. Willi, *Cisterzienserpäpste, Kardinäle und Bischöfe*, *Cisterzienser-Chronik* 23 (1911).

²⁶ Por. *Cîteaux. Documents Primitifs*; zasady te zostały określone w: *Exordium Parvum* oraz *Charta Charitatis* i *Capitula*, które w 1151 roku zrehabilitowano pod wspólnym tytułem *Instituta generalis capituli apud cistercium*; wydania *Charty Charitatis* i jej opracowania (wybór): Canivez 1, s. XXV-XXI i s. 12-33; *Charta Charitatis*, w: *Regina Mundi*, z. 2, s. 35-43; W. Schich, *Exordium Cistercii. Summa carte Caritatis et Capitula in einer handschrift in der Herzog August Bibliothek zu Wolfenbüttel*, *Annalecta Cisterciensia* 1-2 (1984), s. 3-34; komentarze i opracowania: J. Turek, *Charta Caritatis prior*, *Annalecta Sacri Ordinis Cisterciensis*, 1(1945), s. 11-61; tenże, *Cistercii Statuta Antiquissima*, *Annalecta S. O. Cist.* 4 (1948) s. 109-159; *La Chartre de Charité cistercienne et son évolution*, *Revue d'histoire ecclésiastique* 49 (1954), nr 2-3, s. 391-437; A. A. King, *Cîteaux and her elder Daughters*, London 1954; M. Lefevre, *La véritable Carte Caritatis primitive et son évolution, 1114-1119*, *Collectanea Ord. Cist. Ref.* 16 (1954); Ch. Waddel, *The Exordium cistercii and the Summa cartae caritatis. A Discussion Continuel*, w: *Cistercian Ideals and Reality*, ed. J. R. Sommerfeldt, *Cistercian Studies*, Series 60, Kalamazoo (Michigan) 1978, s. 30-61; H. Leszczyński, *Dzieje cystersów*, w: *Zakony benedyktyńskie w Polsce. Krótka historia*, Tyniec 1981, s. 79-102; T. Manteuffel, *Papiestwo i cystersi*; tenże, *Ewolucja poglądów gospodarczych cystersów do połowy XIII wieku w świetle uchwał Kapituły Generalnej*, *Przegląd Historyczny* 43 (1953), s. 492-505; J. Stożek, *Wpływy cysterskiej Kapituły Generalnej na ustawodawstwo zakonne*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL* 5 (1959), s. 31-50; J. Kłoczowski, *Prowincja polska cystersów w świetle uchwał kapituł generalnych tego zakonu z XV wieku*, w: *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 179-198; A. M. Wyrwa, *Cystersi. Geneza, duchowość, organizacja życia w zakonie (do XV wieku) i początki fundacji na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w Polsce w 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, pod red. D. Olszewskiego, Kielce 1990,

organizacyjne i podstawy duchowości zgodnej z obserwacją zakonu. Na przestrzeni dziejów podlegały one jednak różnym zmianom i modyfikacjom, czego szczególnym odzwierciedleniem są uchwały Kapituły Generalnej od XII do XVIII wieku, wydane przez J.M. Caniveza²⁷. Obrazują one przemiany w łonie zakonu i dostosowywanie się go do aktualnych warunków i potrzeb społecznych. Cystersi w organizacji życia zakonnego wprowadzili kilka nowin²⁸.

W kontekście naszych rozważań jednym z najważniejszych, a jednocześnie odróżniających ich od innych zakonów mniszych był centralizm, tj. podporządkowanie wszystkich klasztorów lokujących na różnych terytoriach Europy jednej centralnej władzy, którą stanowiła Kapituła Generalna. Wielką siłą zakonu była też rozbudowana sieć klasztorna, w ramach której klasztory były powiązane silnymi więzami organizacyjnymi. Do 1120 roku wszystkie klasztory cysterskie powstawały na terenie Francji. W początku lat dwudziestych XII wieku pierwsze placówki tego zakonu zaczęły powstawać na terytoriach ościennych - od 1123 roku na terenie Niemiec, od 1129 na Wyspach Brytyjskich, od 1131 roku na terenie dzisiejszej Szwajcarii, od 1132 roku na obszarze obecnej Belgii i Hiszpanii, od 1135 w Austrii, od 1142 w Irlandii itd. Do około 1153 roku na terenie Europy funkcjo-

s. 11-39, tu s. 11-17; na temat Instytutu, czyli ustaw dorocznych Kapituły Generalnej oraz analizy bieżących uchwał tej instytucji patrz m.in. J. A. L e f e v r e, *A propos de la composition des Instituta Generalis Capituli apud Cistercium, Collectanea Ordinis Cisterciensium Reformatorem 16(1954)*, s. 152-182.

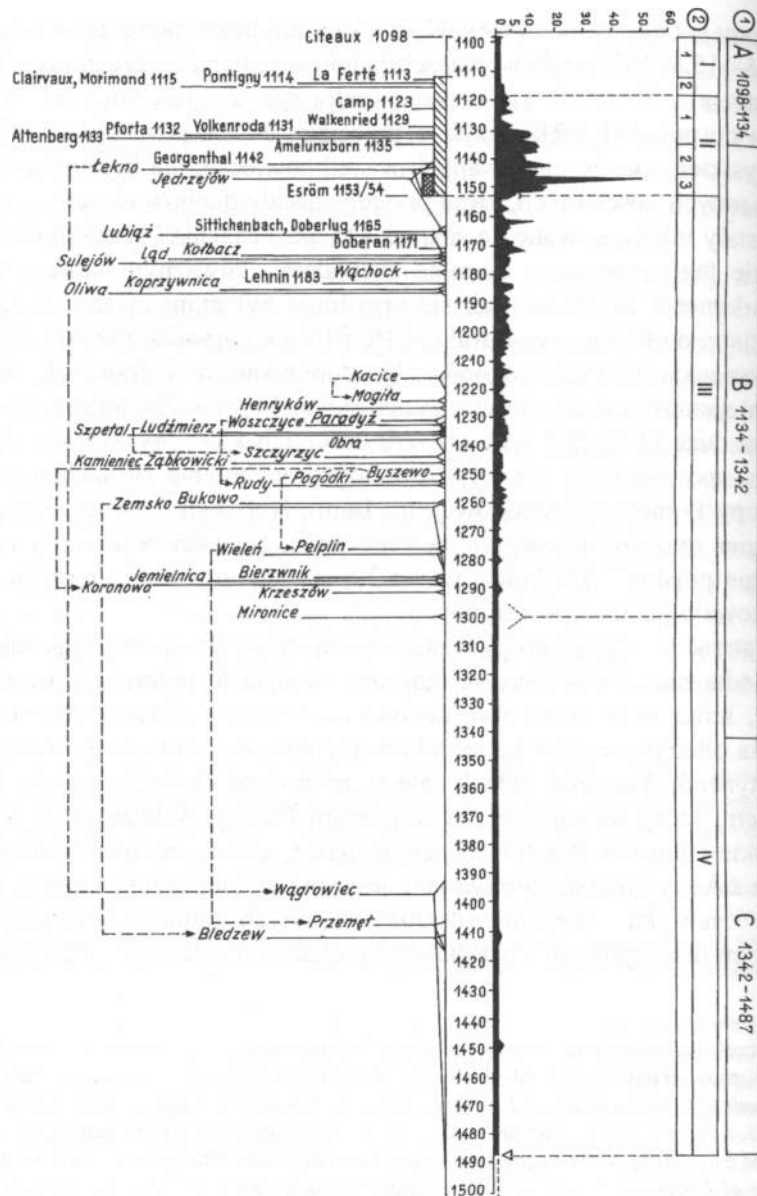
²⁷ J. M. C a n i v e z, *Statuta*, passim; patrz też nowe wydanie pierwszych dokumentów zakonu I statuty do 1200 roku – *Twelfth-century Statutes from the Cistercian General Chapter*, Edit by Ch. W a d d e l l, *Cîteaux. Studia et Documenta, volume XII*, Brecht 2002 – uwaga w komentarzach niektórych statutów błędne informacje, m.in. dotyczące Łądu.

²⁸ Inną nową w monastycyzmie instytucją wprowadzoną przez cystersów byli bracia konwersi; na ten temat patrz m.in. E. H o f f m a n n, *Das Konverseninstitut des Cisterzienserordens in seinem Ursprung und seiner Organisation*, Freiburg Historische Studien I, Freiburg/Schweiz 1905; K. H a l l n g e r, *Woher komen die Laienbrüder?*, *Analecta S.O. Cist. 12 (1956)*, s. 1-104; M. T o e p f e r, *Die Konversen der Zisterzienser. Untersuchungen über ihr Beitrag zu mittelalterlichen Blüte des Ordens*, Berlin 1993 (Berliner historische Studien, Bd. 10); T. D u n i n - W a s o w i c z, *W sprawie roli konwersów w polskich klasztorach cysterskich (XII-XIII w.)*, w: *Wiek średni. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, 125-128; *L'unanimité cistercienne Primitive: Mythe ou réalité?*, par Fr Jean-Baptiste Auberger, O.F.M., Achel 1986.

nowały już ok. 343 klasztory. Największa ich liczba powstała w latach 1145-1152/1153, czyli w czasach panowania papieża Eugeniusza III (cystersa) i Bernarda z Clairvaux (patrz ryc. 2). Tak więc od 1098 roku do poł. XII wieku, czyli w przeciągu 54 lat, powstało ok. 47% wszystkich opactw fundowanych w średniowieczu, nie licząc klasztorów innych obserwancji, które przyjęły zasady duchowości cystersów i zostały inkorporowane do zakonu. Od ok. 1152/1153 nastąpiło osłabienie tego procesu w Europie zachodniej. Poważnym ciosem dla popularności cystersów, jak się przyjmuje był m.in. upadek drugiej krucjaty, do której nawoływał św. Bernard z Clairvaux oraz powstanie i ekspansja nowych zakonów, tj. dominikanów i franciszkanów. Zmniejszone zainteresowanie cystersami w Europie Zachodniej, m.in. przez duże nasycenie tego obszaru przez ich klasztory, od ok. 1153 roku, spowodowało ich wyjście i rozprzestrzenianie się na terenach Europy Północnej i Środkowej, tj.: Danii, Norwegii, Szwecji, Czech, Węgier oraz na obszary zajmowane przez Słowian połabskich i na ziemię polskie²⁹. Do końca wieku XV na terenie całej Europy funkcjonowało już ok. 730 klasztorów.

Patrząc na mapę Europy z zaznaczoną siecią klasztorów tego zakonu jednoznacznie stwierdzić możemy, że była to potężna „organizacja”, która m.in. przez swą duchowość i różne działania kulturowe miała olbrzymi wpływ na kształtowanie oblicza kulturowego naszego kontynentu. Pamiętać jednak należy, że cystersi nie byli jedynym zakonem, który rozwijał się na terytorium Europy. Wliczając do tego męskie i żeńskie klasztory benedyktyńskie, kanoniczne, mendykanckie oraz zakony rycerskie otrzymamy jeszcze bardziej zagęszczony obraz tego zjawiska, który niezależnie od innych struktur kościelnych (w tym diecezjalnych i parafialnych), ukazuje możliwości jego wpły-

²⁹ Wcześniej pisałem na ten temat w innych opracowaniach, tu powtarzam owe ustalenia, patrz na ten temat A. M. W y r w a, *Rozprzestrzenianie się cystersów w Europie zachodniej i na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. S t r z e l c z y k, Poznań 1992, s. 25-54, szczególnie 39-43 i n; patrz też F. v a n d e r M e e r, *Atlas de la' Ordre Cistercien*, Paris-Bruxelles 1965; D. H. W i l l i a m s, *Atlas of Cistercian Lands in Wales*, Cardiff 1990; L. M. L e k a i, *The Cistercians. Ideal and Reality*, Ohio 1989, s. 488-501; pod względem liczby 26 opactw fundowanych w średniowieczu na ziemiach polskich stawia Polskę na 7 miejscu w Europie, z udziałem ok. 3,5%, po Francji (ok. 27%), Wielkiej Brytanii (ok. 13,5%), Niemczech (ok. 10%), Hiszpanii (ok. 8%), Włoszech (ok. 5%) i Irlandii.

Ryc. 2. Dynamika fundacji cysterskich w Europie do końca XV wieku bez klasztorów inkorporowanych na tle klasztorów lokowanych na ziemiach polskich wg danych L. Janauschka [1877] i autora. (oprac. A.M. Wyrwa, rys. L. Fijał)

Opis ryciny ze strony 236

①	-1	1. periodyzacja dziejów zakonu cystersów wg L. Janauschka
②	-2	2. periodyzacja dziejów zakonu wg A.M. Wyrwy
A	-3	3. A – okres początkowy,
B	-4	4. B – złoty wiek,
C	-5	5. C – okres schyłkowy
I, II, III, IV	-6	6. I, II, III, IV - główne etapy w dziejach zakonu
▽	-7	7. koniec fundacji w średniowieczu
Y	-8	8. ramy fundacji (proces fundacyjny) klasztorów cysterskich
▨	-9	9. okres działalności św. Bernarda z Clairvaux
▩	-10	10. rządy papieża Eugeniusza II (15 II 1145 - 8 VII 1153)
—+—	-11	11. translokacje opactw cysterskich
Łekno	-12	12. klasztory lokowane na ziemiach polskich.

wu na kształtowania postaw i działań poszczególnych społeczeństw przez długie stulecia.

Rozbudowana sieć klasztorna zakonu cystersów wymagała określonych struktur celem utrzymania spójności duchowej i organizacyjnej całej wspólnoty. Niezależnie od ogólnych struktur organizacyjnych Kościoła, cystersi stworzyli więc wspomniany system centralistyczny, nieznan dotychczas w tej formie innym zakonom (później takie formy organizacji przyjęły też inne zakony), który pozwalał im kontrolować wszystkie ich placówki.

Nadrzędną władzę nad zakonem sprawował papież. W obrębie zakonu natomiast główną władzą była Kapituła Generalna, która stanowiła organ centralny i kontrolny działający na prawach parlamentarnych, w której ręku była władza ustawodawcza i sądownicza. Instytucja ta zapobiegała supremacji pojedynczych klasztorów, przyczyniając się jednocześnie do stworzenia spójnej formacji religijnej z władzą centralną, w której poszczególne klasztory zachowały pewien stopień autonomii przy całkowitej karności i posłuszeństwie wobec instancji wyższych, tj. m.in. macierzy i Kapituły Generalnej³⁰. System ten, do

³⁰ J. Z a w a d z k a, *Proces fundowania opactw cysterskich w XII i XIII wieku*, Roczniki Humanistyczne 7 (1958), z. 2, s. 121-150.

początku XV wieku, zapewnił cystersom dużą zwartość wewnętrzną, przyczyniając się do jego prężności i rozwoju na terenie całej Europy³¹.

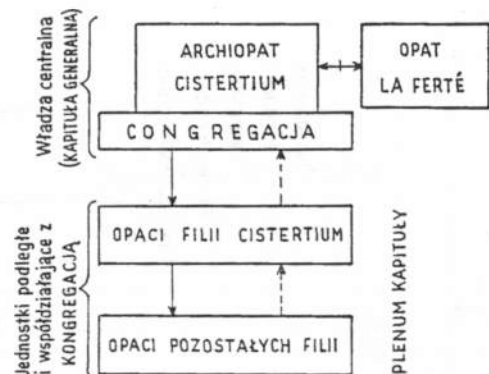
W rozwoju struktury władz zakonnych wyróżnić można przynajmniej dwa okresy. Do I tercji XII wieku naczelną władzę w zakonie sprawował opat generalny, którym zawsze był opat Cîteaux (archiopat). W razie jego niedyspozycji lub wakansu mógł go zastępować opat La Ferté. Jednostkami współdziałającymi z opatem byli opaci wszystkich klasztorów filialnych, którzy stanowili Plenum Kapituły. Od ok. 1134 roku, m.in. ze względu na rozrost sieci klasztorów w Europie wcześniejsze formy organizacji zostały rozbudowane. Na czele Kapituły, tak jak poprzednio stał opat Cîteaux i opaci czterech najstarszych klasztorów zakonu, tzn. La Ferté, Pontigny, Morimond i Clairvaux. Wchodzili oni w skład Plenum Kapituły, czyli powszechnego zgromadzenia zakonu, którego pozostałą część stanowili opaci klasztorów filialnych. Między obradami Plenum zakonem zarządzał archiopat ze swymi doradcami (radnymi), których zwano definitoarami (konsultorami, asystentami). Początkowo byli to czterej opaci wybierani przez archiopata. Od I poł. XIII wieku definitoryzy stanowili już grupę 25 opatów, po 5 z linii Cîteaux i 4 protoopactw, choć jak mówi bulla Parvus Fons (1256 r.) jej postanowienia nie miały wówczas mocy prawnej bez zgody Kapituły, z biegiem czasu jednak ze względu na rosnącą liczbę opatów nieobecnych na poszczególnych Kapitułach Generalnych, w XIV, XV, a zwłaszcza w XVI wieku definitorium uzyskało głos decydujący³². Kapituła Generalna zbierała się każdego roku w dniu 14 września, tj. w dzień Podwyższenia Krzyża Świętego w Cîteaux. Od 1119 roku w obradach plenarnych Kapituły, pod groźbą kar, w tym ekskomuniki, zamienionej później na lżejszą karę, byli zobowiązani uczestniczyć wszyscy opaci klasztorów całego zakonu. W stosunku do opatów, których klasztory znajdowały się w znacznej odległości od Francji mieli zezwolenia na udział w Kapitułach, co 2, 3, 4, 5, a nawet, co 7 lat. Zakonnicy z ziem polskich mieli przybywać np., co 3 lata³³.

³¹ A. M. Wyrwa, *Rozprzestrzenianie się cystersów*, s. 25-54; F. van der Meer, *Atlas*.

³² M. Daniluk, S. Kiełtyka, *Cystersi*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowska, F. Gryglewicz, Lublin 1989, t. III, kol. 721-727, tu kol. 722.

³³ Patrz A. M. Wyrwa, *Cystersi. Geneza, duchowość*, s. 11-39.

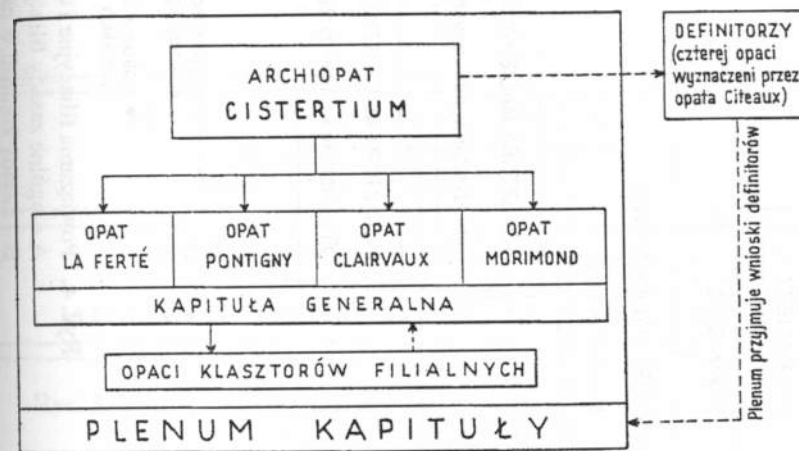
A

Objaśnienia do schematów 2 i 3

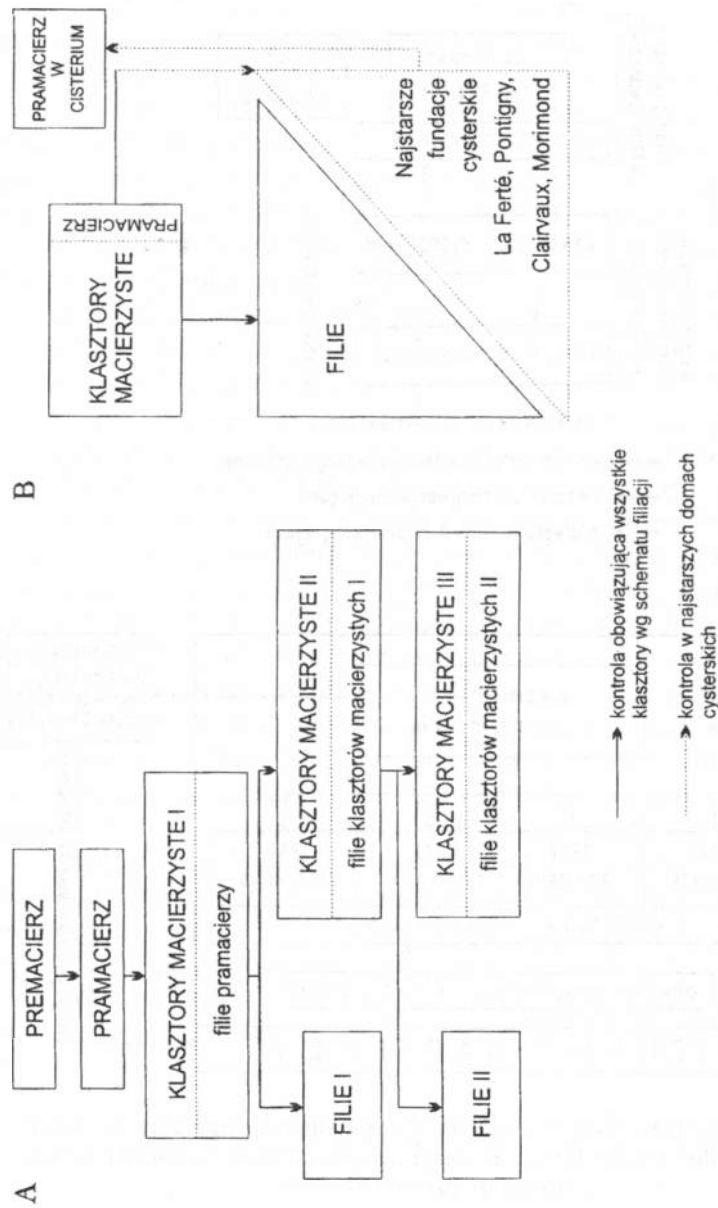
- ↔ alternatywność zastępowania pozycji centralnej
- kierunek oddziaływania kongregacji
- podległość filii II stopnia kongregacji

B

Ryc. 3. Organizacja Kapituły Generalnej: A – kapituła generalna w zakonie cystersów do I tercji XII w., B – kapituła generalna od I tercji XII wieku.

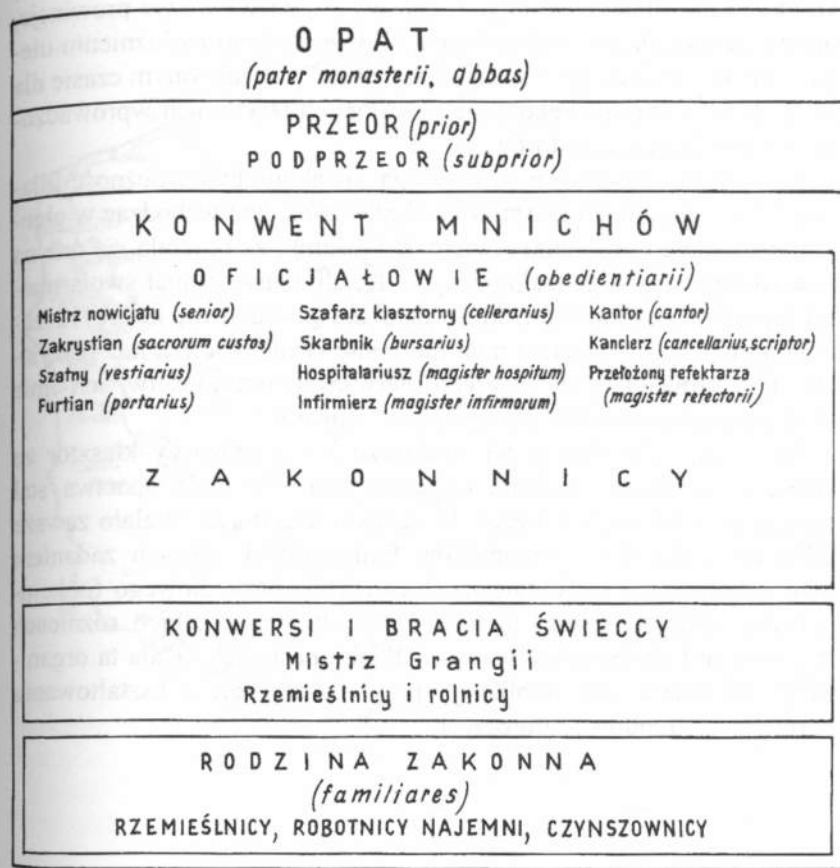
(oprac. A.M. Wyrwa, rys. L. Fijał)

Ryc. 4. Powiązania filiacyjne i zasady kontroli w zakonie cystersów:

A – ogólne zasady filiacji i kontroli w zakonie,

B – zasady kontroli w najstarszych klasztorach cysterskich
(oprac. A.M. Wyrwa, rys. L. Fijał)

Ryc. 5. Schemat wewnętrznej organizacji w klasztorze cysterskim
(oprac. A.M. Wyrwa, rys. L. Fijał)

Od ok. I ćwierci XV wieku jednolita dotychczas organizacja, w wyniku zmian strukturalnych w Kościele (m.in. w wyniku schizmy zachodniej) została rozczłonkowana na obiedienje papieskie według krajów, a nie filiacji zakonnych. Zaczęły się więc tworzyć prowincje, oparte na związkach terytorialnych. W wyniku tego rozluźnienia ulegała dawna struktura powiązań filiacyjnych³⁴. W zbliżonym czasie dla kontroli wewnętrznej zakonu na określonych terytoriach wprowadzono też instytucje wizytatorów.

Kolejną zasadą związaną z organizacją zakonu była zależność filiacyjna poszczególnych klasztorów między sobą. Nie wchodząc w głębszą analizę tego problemu stwierdzić możemy, że opierała się ona na zasadach powiązań genealogicznych. Każdy klasztor miał swoją matkę (opactwo macierzyste), które dało mu początkową liczbę 12 zakonników i opata. Macierz miał następnie swoją macierz itd. Wszystkie linie prowadziły do czterech pierwszych protoopactw, ich linie skupiały się natomiast w pramacierzy – Cîteaux.

Najniższą jednostką w tej strukturze był pojedynczy klasztor ze swoją wewnętrzną strukturą organizacyjną. Na czele opactwa stał opat, jego zastępcą był przeor. W każdym klasztorze działało zawsze kilku oficjalów (tzw. zakonników funkcyjnych), których zadaniem było dozorowanie najważniejszych zadań dla prawidłowego funkcjonowania danej placówki monastycznej. Przy niewielkich różnicach struktury te były podobne we wszystkich opactwach. Cała ta organizacja zaś miała swe implikacje przy rozszerzaniu i kształtowaniu określonych trendów kulturowych.

*

Ryc. 6. Szlak cysterski na ziemiach polskich

³⁴ J. Kłoczowski, *Prowincja*; A. M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. I, s. 27-54.

Analizując wszystkie dokumenty dotyczące struktur organizacyjnych w zakonie cystersów, nie wchodząc nawet w szczegółową prezentację poszczególnych kwestii, z łatwością zauważymy, że stworzone i funkcjonujące przez kilka stuleci w tej wspólnotcie, biorąc oczywiście pod uwagę dynamikę ich zmienności w czasie, wiele bezpośrednich odniesień do tworzących się w różnych okresach, w tym obecnie, idei i struktur, których przewodnią treścią było zachowanie określonej, trwałej wspólnoty.

W moim subiektywnym odczuciu struktury organizacyjne cystersów już w samym założeniu były bogatsze od innych. Jak na swe czasy, cystersi zaprezentowali nowoczesną propozycję organizacji wspólnoty (zakonnej i paneuropejskiej), która bardzo mocno oddziaływała na różne sfery życia ówczesnego społeczeństwa.

W historiografii mówiącej o korzeniach Unii Europejskiej mówi się o „mentalności blokowej”. W przypadku cystersów określenie takie jest najbardziej zasadne, albowiem przez formy działania własnej wspólnoty monastycznej w specyficzny sposób, w zgodności z aktualnymi potrzebami, w różnych miejscach starali się kształtować nowe wzorce, zgodne z obserwacją zakonu i duchem epoki. Ślady kształtowania mentalności grupowej przez cystersów odnajdujemy w różnych sferach życia religijnego, gospodarczego i kulturalnego. W sferze religijnej aż do XIII wieku na całym kontynencie byli oni orędownikami globalnej polityki papieżstwa, związanej z reformą gregoriańską Kościoła, a jednocześnie ówczesnego społeczeństwa, przez które byli uważani za pośredników między „Ziemią a Niebem”. Ugruntowali kult NMP, kult Eucharystii oraz wielu świętych, w wyniku czego kultury regionalne rozprzestrzeniły się po Europie (m.in. kult św. Urszuli)³⁵. Jeśli chodzi zaś o życie doczesne właśnie przez rozgałęzioną sieć swych klasztorów ujętych w spójną strukturę organizacyjną, m.in. w wyniku bezpośrednich kontroli filiacyjnych macierz - córka oraz coroczne spotkania na Kapitulie Generalnej w Cîteaux, „szarzy mnisi”, jak nazywano cystersów, byli odbiorcami i przekazicielami różnych informacji kształtujących aktualne oblicze społeczeństw zamieszkują-

³⁵ Patrz m.in. I. Kołodziejczyk, *Duchowość cysterska*, Kraków 2002; B. A. Grenz, *Cysterska szkoła duchowości*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 150-154, M. Chojnacki, *Il Battesimo e l'Eucharistia fonti rituali della vita cristiana secondo san Bernardo di Chiaravalle*, Roma 2002.

cych terytorium europejskie. Siecią filiacyjną były też „przenoszone” różne „nowinki” w zakresie form gospodarowania³⁶, architektury, sztuki³⁷, obyczajów i zachowań. Szczegółowa analiza roli cystersów w tym zakresie stawia ich jako jeden z ważniejszych podmiotów, który w specyficzny dla siebie sposób kształtował i umacniał jedność kulturową na naszym kontynencie aż po czasy nowożytne, szczególnie jednak do końca XIII wieku. Nie mamy tu miejsca na szczegółową prezentację poszczególnych kwestii, ale w świetle dotychczasowych badań historyków tego zakonu, znaczenie cystersów dla naszego tematu, podobnie jak innych zakonów, jest naprawdę znaczące.

Mając na uwadze m.in. paneuropejski charakter działalności kulturowej cystersów w 1990 roku Rada Europy powołała do życia szlak kulturowy drogami cystersów. Jego „nadrzędnym założeniem jest idea łączenia narodów i krajów europejskich w kultywowaniu i pogłębianiu wiedzy o wspólnych korzeniach naszej [europejskiej] tożsamości kulturowej”³⁸. Mimo różnych ograniczeń idea ta powoli jest wprowadzana w różnych częściach naszego kontynentu w życie.

* * *

³⁶ Patrz m.in. J. Dobosz, A. M. Wyrwa, *Działalność gospodarza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, w: *Monasticon*, t. I, s. 189-212; E. Tremp, *Münche als Pioniere: Die Zisterzienser im Mittelalter*, Freiberg 1997.

³⁷ J.-F. Leroux-Dhuys, *Die Zisterzienser Geschichte und Architektur*, Köln 1998; L. Wetesko, *Średniowieczna architektura i sztuka w kregu zakonu cystersów w Polsce*, w: *Monasticon*, t. I, s. 213-246; E. Łużyńska, *Architektura klasztorów cysterskich*, Wrocław 2002 – w ww dalsza literatura.

³⁸ Patrz m.in. A. M. Wyrwa, *Ogólne założenia promocji szlaku cysterskiego w Polsce*, *Ziemia Wagrowiecka* 1(9): 2000, s. 41-51 – tam dalsze wskazówki bibliograficzne; tenże, *Szlak cysterski*, *Miejsca Święte* nr 8(92) 2004, s. 38-39; w 2003 roku celem ujednoczenia działań związanych z organizacją i promocją szlaku utworzono Radę Koordynacyjną Szlaku Cysterskiego w Polsce przy Prezesie Polskiej Kongregacji Cystersów.

Europe's cultural identity and the internal structure and branch interrelations of the Cistercian Order in the Middle Ages

Summary

This article looks at the role of the Cistercian Order in the creation of the cultural identity of medieval Europe. Of this broad, multifaceted problem only one aspect is examined here. It concerns the impact of the internal structure, legal constitution and cultural activities of the Cistercian Order on the formation of ideas which helped to shape some of the attitudes and ways of acting that were common in various parts of Latin Christendom. The identification of such patterns of influence opens up the question of their value as a possible reference point for the contemporary process of European unity.

The official documents that are concerned with centralization and filiation links within the Cistercian Order reveal that the institutional structures established and put in the service of that community, notwithstanding their natural fluctuations over long time spans, bear some remarkable direct analogies with forms and ideas created at other times, whose primary function was to consolidate a wide-reaching community. In their day and age, the Cistercians formulated in many ways a modern concept of a pan-European, religious community, which had a considerable influence on all spheres of social life.

The grey monks, as they were called, processed and diffused all kinds of information which fed into the cultural identity of the European societies. Their branch network served as a carrier of new ideas in a number of fields, the economy, architecture, the arts, and manners. It seems that the Cistercians played a major role in the shaping and consolidating the cultural unity of our continent until the modern age, though at no time as their impact as strong as the 13th century.

Acknowledging the pan-European cultural contribution of the Order, the Council of Europe established the Cistercian Route in 1990. The primary objective of this initiative was to promote the idea of uniting the nations and countries of Europe by cultivating and broadening the knowledge of the common roots of our [European] cultural identity.

Translated by A. Branny

STANISŁAW MOSZYŃSKI – KAPŁAN I ARTYSTA

Stanisław Moszyński pochodził ze znanego rodu Moszyńskich herbu Nałęcz, osiadłego w ziemi sandomierskiej. W XVII wieku jego członkowie należeli do średniozamożnej szlachty. Za protoplastę rodziny uważa się rotmistrza Pawła, który brał udział w wojnach moskiewskich króla Stefana Batorego. Pierwszym powszechnie znanym przedstawicielem rodu był Jędrzej, podstarosta spiski, który zasłynął z wprowadzenia ostrego reżimu wojskowego i ucisku religijnego na polskim Spiszu.

Sukces rodziny Moszyńskich wiązał się z błyskotliwą karierą Jana Kantego Moszyńskiego, wnuka Jędrzeja, który w 1730 roku ożenił się z hrabianką Fryderyką Aleksandryną Cosel, naturalną córką króla Augusta II Mocnego. Dzięki temu mariażowi Moszyński wszedł w kręgi magnaterii i otrzymał tytuł hrabiowski. Z tego małżeństwa urodziło się dwóch synów, August i Fryderyk. Starszy August był doradcą w sprawach sztuki króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Zajął się jako organizator królewskiego gabinetu rycin. Młodszy z braci, Fryderyk urodził się w Dreźnie już jako pogrobowiec. Zasłynął jako marszałek sejmu grodzieńskiego i wybitny finansista. Zgromadził olbrzymi majątek, składający się z sześciu kluczy: wołyński na Wołyniu, turzyski z Dolskiem, berszadzki i nestoicki na Ukrainie, karabczyjowski, monasterzyski i terenowiecki na Podolu, o łącznej powierzchni około 338 000 morgów i 30 000 poddanych. Ponadto, miał magazyny zbożowe i solne w Odessie i Mohylewie, kopalnie miedzi w Mansfeld, na terenie Saksonii oraz kamienicę na ulicy Świętokrzyskiej w Warszawie. Ogólną wartość jego majątku szacowano na 15 milionów złp. Ponieważ był bezdzietny, zapisał swój ogromny